

Iht ka ar weenu Wahrdu (und ihſſe.)

Dres1682_SBM 34₂₃

Everita Andronova (LU MII/ Sanktpēterburgas Valsts universitāte)

Latviešu raksti un raksti Baltijā 16.–19. gadsimtā:
pētniecības aktualitātes un problēmas

14.01.2022

Priekšvēsture: SENIE

Digitālās humanitārās zinātnes (DH) ir starpdisciplinārs pētniecības un praktiskās izstrādes lauks, kura uzmanības centrā ir datormetožu pielietojums humanitāro zinātņu materiālu izpētē.

<http://www.digitalhumanities.lv/>

- **Latviešu valodas seno tekstu korpuss un tā izveide:**
 - iespēja kooperēties dažādu zinātņu pārstāvjiem (digitālās humanitārās zinātnes)
 - iespēja meklēt un atrast (dažādu valstu bibliotēkās, arhīvos, katalogos) latviešu rakstu pieminējumus, precizēt informāciju par tiem (sal. E. Kazakēnaites aizraujošos meklējumus un atradumus)
 - digitalizēt un padarīt tos publiski pieejamus pētniekiem un citiem interesentiem vienuviet (tikai iegūstam, ja avoti nav sadrumstaloti izmētāti)
 - iespēja vienkārši pārlapot faksimilus vai pameklēt «kaut ko» konkordances programmā
 - Iespēja piesaistīt studentus seno tekstu sagatavošanai un izpētei (tikko noklausījāmajies LU BSF studentu priekšlasījumu)

Priekšvēsture: G.Dreseļa «Svēta bērnu mācība» (1682)

- Latvijā: V.Villeruša īpašumā, LNB mikrofilma
- Eksempārs pieejams citviet, t.sk. Vācijas bibliotēkās (paldies Kristianeī Šillerei), Kopenhāgenas Karaliskās bibliotēkas 2016. g. digitalizētā kopija: http://www5.kb.dk/e-mat/dod/12089000708F_color.pdf (paldies E.Kazakēnaitei par norādi)

1682

40. Dresels, Georgs.

Swähtha Bähmo-Mahziba | Oder | = Der kleine | Catechismus/ | Des sähl. Herrn Lutheri/ | durch etliche gar kurtze und nützliche | Fragen erkläret/ | Anitzo aber auf E. C. Hochm. Nahts | hiesiger Stadt Verordnung denen allhie in | der Vor-Stadt und Land-Vogten auff/ | gerichteten Schulen zu Nutze | In die Lettische Sprache überfetzt | Von | Georgio Dressell. | - K3G2/ | Dructus und Verlegts Heinrich | Bessemeffer. 1682.

8°. [A]-[D8.] lp. [=64 lpp.]. 29-31 r. 10 r.=47 mm.

Teksta beigās paskaidr. vācu val. ar ats. vārdiem latīņu val. Frakt., Švāb. r. Sign. Kust.

Luterāņu katehisms skolām. J. Brēvera darba "Katechismus zum Gebrauch der Rigischen Schulen" (1681) 1. d. pārstr. Vinj. ar tekstu orn. apm., orn. sv., grezni inic. 1683 29. okt. krāj. bija 1300 eks., 1701 izd. bija jau gandrīz izpārd. Šie fakti liecina, ka bibliogr. min. 1684 un 1686 izd. ir 1. izd. kļūd. reģistrējums. 2. izd. 1707 (№ 127), 3. – 1734 (№ 165), 4. – 1752 (№ 211) ar papildmet. starp 1752 un 1763 (№ 214), 5. – 1786 (№ 428), 6. – divos var. 1796 (№ 603, 604). Maz ticams izd. 1797 (№ 2553).

Depkin 207. N125; II25, 1. lpp. M11313. Augstkalns 39. J 8. L 18. Lit.: Zimmermann 1812, 31. lpp. Vater 1820, 65. lpp. Šiško 1981, 136. lpp.

V. Villeruša īpaš. (Mf NB R F1 51.) Val. lab.

Priekšvēsture: Sankpēterburga

- 2010.g. Sanktpēterburgas Valsts universitātes baltistikas studenti (L. Karzova, K.Kudenko un O. Nikolajeva) ievadīja G.Dreseļa «Svētu bērnu mācību», L.Karzova aizstāvēja bakalaura darbu
- Sanktpēterburgā izdevās atrast Johanna Brēvera sagatavotā katehisma izdevumu, kas ļauj precizēt G. Dreseļa tulkojuma avotu un veikt valodas analīzi
- Johanna Brēvera dēls un mazdēls ir saistīti ar Pēterburgu

Brēveri Pēterburgā

- Dēls **Hermanis fon Brēvers** (1663–1721) studējis matemātiku, teoloģiju un tieslietas Vācijā, pēc studijām 1693.g. kļūst par Rīgas apriņķa zemes tiesas piesēdētāju.
- 1694.g. iecelts dižciltīgo kārtā. Pēc Lielā Ziemeļu kara 1711.g. iecelts par Vidzemes hoftiesas viceprezidentu, vēlāk par Vidzemes, Igaunijas un Somijas lietu Justīcijas lietu kolēģijas viceprezidentu un piedalījās Nīštates miera līguma dokumentu sagatavošanā.
- Miris Pēterburgā.

Nīštates miera sarunas 1742. g. zīmējumā.

<https://lvmz.lv/index.php/istorija-latvii-1721-1917/nishtadtskij-mirnyj-dogovor>

Brēveri Pēterburgā

Mazdēls **Kārlis fon Brēvers** (*Karl Hermann von Brevern*)
(1704—1744)

Mācījās Rīgas Akadēmiskajā ģimnāzijā, no 1719. g. studēja tiesli

etas Kēnigsbergas universitātē.

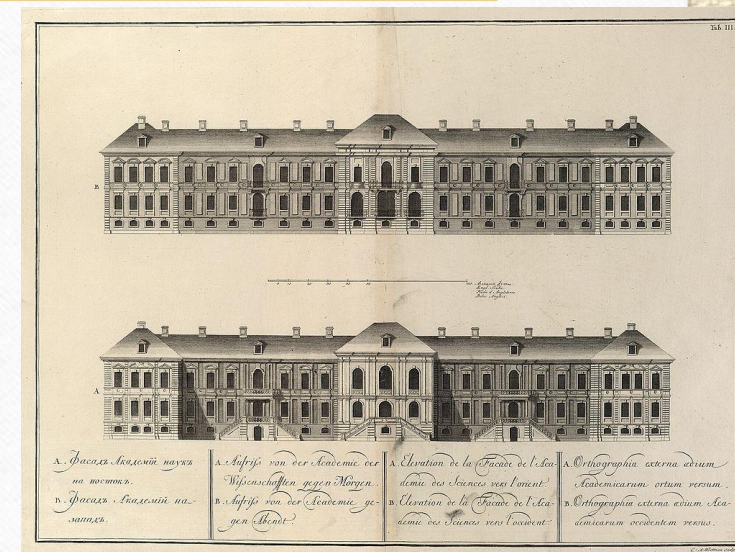
No 1726. g. bija Krievijas impērijas vēstniecības sekretārs Stokholmā, vēlāk Krievijas impērijas Ārlietu kolēģijas tuls.

1735. g. K. Brēveru iecēla par ķeizarienes Annas Ministru kabineta sekretāru.

Bijis Pēterburgas Zinātņu akadēmijas prezidents (1740-41).

Pēc ķeizarienes Annas nāves atcelts no visiem amatiem

Ķeizarienes Elizabetes konferencministrs.

Sankt Petersburg - Akademie der Wissenschaften (Aufriss 1741)

<http://www.ras.ru/presidents/dfe151e9-e00b-4a2d-b143-50cd727e6ce7.aspx?hidetoc=0>

J.Brēvera okazionālais dzejolis

(Strode 2018:246)

Una fides, unus Dominus, Baptismaque nobis

Est unum, Christi buccina Paulus ait.

Est Baptisma duplex nobis, Baptistaque duplex,

Calvinus, Satanae buccina dira, sonat.

Cui credas? Credas Calvinio, credere quisquis

Et duplicem Dominum vis, duplicemque fidem.

Viena ticība, viens Kungs un kristība mums

Ir viena, saka Pāvils Kristus taures (Dieva vārdu).

Mums ir divas kristības un divi kristītāji,

Kalvins, Sātana šausmīgā taure, skan.

Kam lai tic? Lai vai kas, ticot Kalvinam, tu gribi ticēt

Gan diviem Kungiem, gan divām ticībām.

Johans Brēvers

- Pārstāvēja stingru ortodoksālo luterāņu viedokli.
 - Strīds ar Johanu Fišeru par Martina Luteru Mazo katehismu rosināja J.Brēveram uzrakstīt savu katehismu, kas bija lietojams līdz 1800. gadam.
 - J.Fišera darbu «Schriftmässige Erklärung des kleinen Katechismi D. Mart. Lutheri..» (1680) izmantoja E. Gliks, gatavojot daudzreiz iespiesto un Vidzemē oficiāli lietoto katehismu «Svētu bērnu mācību tā Dieva kalpa Luterus..» (1682. gadā).
 - J.Fišera izdoto katehismu pēc 1682. g. Rīgas konsistorija aizliedza lietot Rīgas latviešu skolās.
 - ? Varbūt tāpēc, ka iznāca J.Brēvera katehisma tulkojums?
- „Neues vollständiges Rigisches Gesangbuch“ (1664) savāktas 400 baznīcas dziesmas. Grāmata papildināta un izdota vairākas reizes 1761. gada pēdējā izdevumā bija 1377 baznīcas dziesmas.

Pētījuma avoti:

Johannes Brever
«*Christliche*
Catechismus=Übung..»
(1681¹, 1731²)

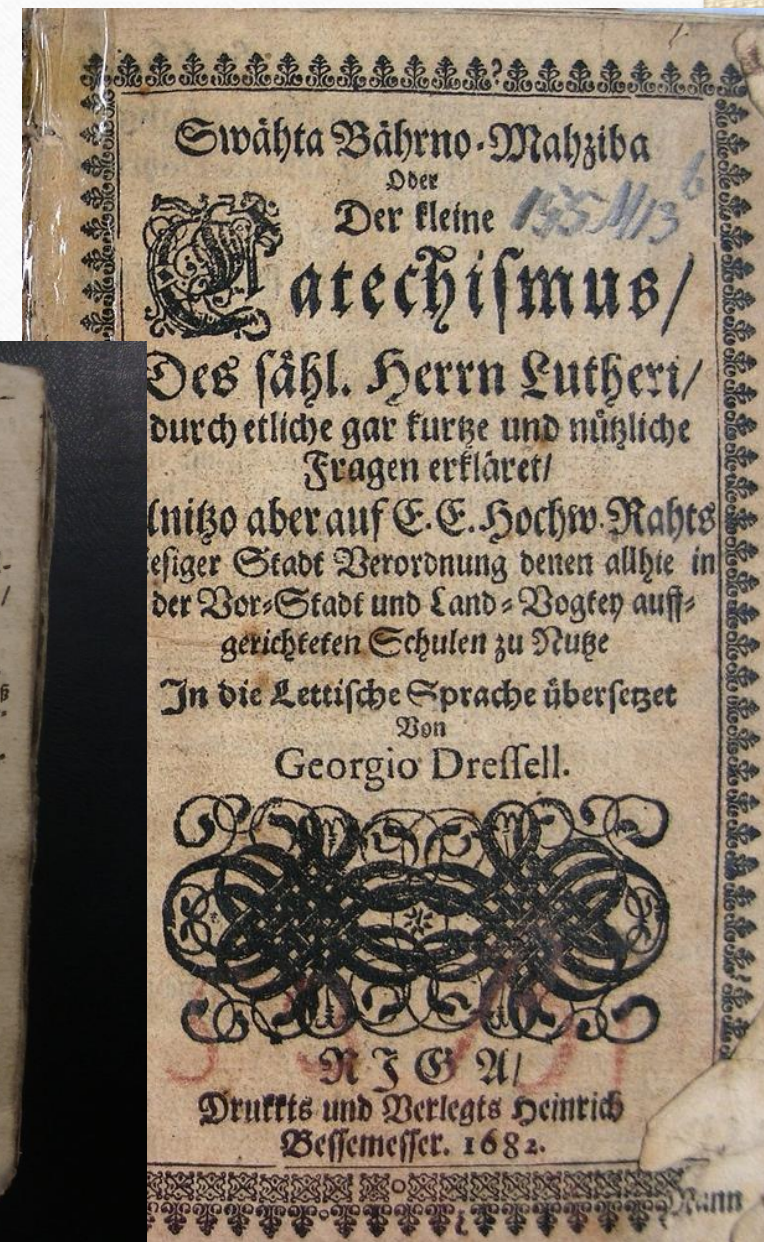
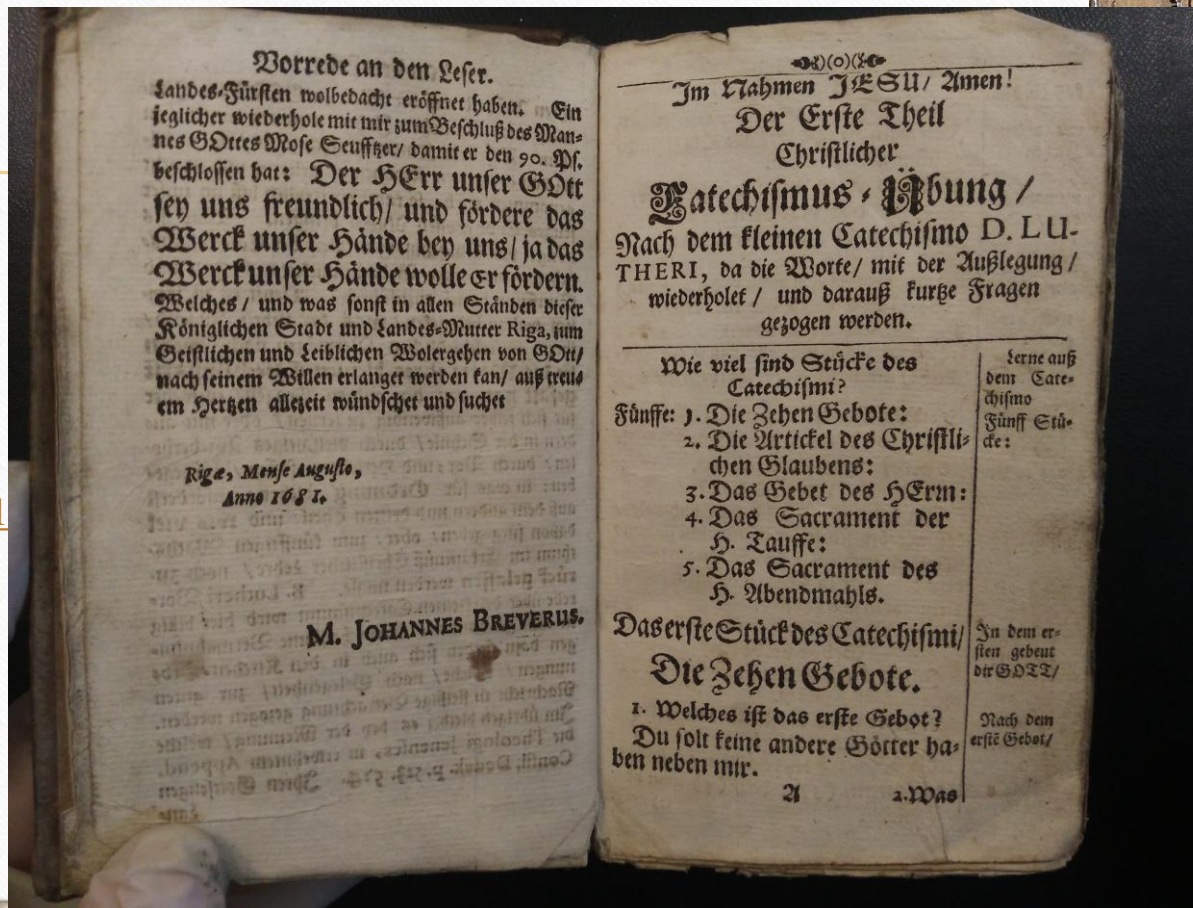
kas tapis pēc asām diskusijām ar
J. Fišeru par M. Luteru idejām.

Georga Dreseļa
pārtulkotā «Svēta
Bērna=Mācība» (1682)

http://senie.korpuss.lv/faksimili/17gs/Dres1682_SBM/000.html

Tulkošanas procesā pa rokai
turēti arī citi izdevumi
latviski, piem., G. Manceļa
redīgētais katehisms.

Defektīvs eksemplārs pieejams: Krievijas
Nacionālajā bibliotēkā. Grāmatas sākumā ievietotā
uzruna datēta ar 1681. gadu.

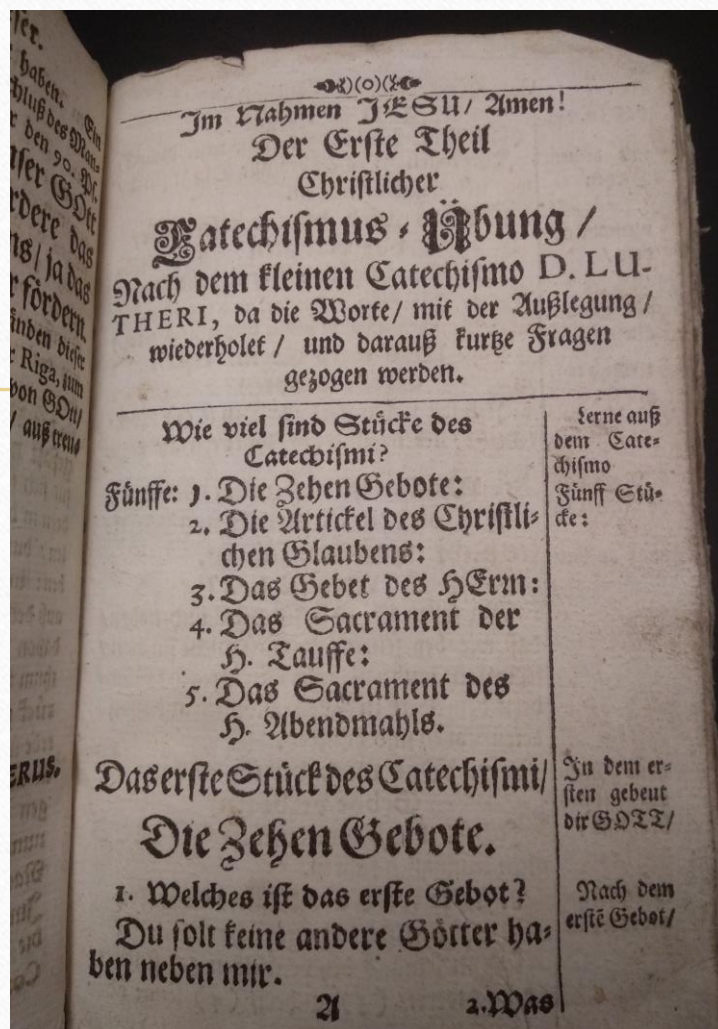
Salīdzināšana pēc formālām pazīmēm

Atšķirības starp izdevumiem:

Apjoma ziņā (G. Dreselis tulko tikai J. Brēvera 1. daļu; 69 lpp. un 63 lpp.)

Satura ziņā (ievads lasītājam, dievvārdi teksta sākumā „Im Nahmen JESU/ Amen!”, kuru G. Dreselim nav).

Latviešu tekstā ir **fragmenti**, kas nav secīgi tulkoti no J. Brēvera un **kuru** cilme vēl jānoskaidro.

Atkāpes no oriģināla

Līdz 50. lpp. G. Dreselis
ir izmantojis J. Brēvera
tekstu (līdz 47. lpp.) un to
tulkojis.

Aiz 29. jautājuma seko
nodaļa „No tahs Ghrāko
Suhdseschanahs“ (51. un
52. lpp.), kas vairs nav
tiešs J. Brēvera katehisma
tulkojums.

J. Brēvera 47.-53. lpp. ir
atšķirīgas.

Tālāk G. Dreselis
atgriežas pie J. Brēvera
oriģināla.

Grāhko. Tad tas sēdēt Wāhdeem nhe
tiš/ tas ir nhetigigs und nhe labbe šattaišvees/
aisto tas Wāhds (par jums) ghribb wiškim
tigigus Širdes.

26. Ir tas zittahde pareiše/ kad tu preeksch
No-eeschānu py to swāhtu Wāfār/
Ehdenū ghahwe?

Kapehš nhe by tam pareiše buht? Aisto (1)
ghaweht und (2) meetiše šow šatteištees ir
weena labba kraššna šattaišchana.

27. Bett zaur šo tohpi tu ištāne zeenigs und
labbe šatteištees?

Zaur to šibū: Aisto tas ir ištāne zeenigs
und labbe šattaišvees/ šatters tiš scheem Wāh-
deem: Par jums dohta/ und šleek par
Peedoschanu to Ghrāko.

28. Kas ir tad/ kas py šcho swāhtu Wāfār/
Ehden eet/nhe zeenigs und nhe labbe
šattaišvees?

Šatters scheems Wāhdeems fa Kungha
Christi nhe tiš/(iht fa teems no Deewu nhe by
peepilditeems tapt.)

29. Šo ghribb tad tas Wāhds: par jums?
Wiškim tigigus Širdes / (šatti šow
wiškim py Deewa Wāhdu und Šohlšcha-
nu turrāhs.)

No tahs Ghrāhko Suhdseschanahs.

Kas ir Grāhko Suhdseschanahs?

D ij

Sarvus

soltu nun im 3. Abend-
mahl glauben?
ten Christi: Für euch gegeben
ur Vergebung der Sünden.
stu davon/ wenn du Chri-
stus vortengläubest?
avon/ was sie sagen/ und wie sie
h Vergebung der Sünden.
pfähst denn solch Sacra-
ment würdiglich?
eiblich sich bereiten ist wol eine
e Zucht/ aber der ist recht wür-
schickt/ der den Glauben hat an
Für euch gegeben und vergossen
g der Sünden.
esen Worten nicht gläubet oder
ist unwürdig und ungeschickt/
ort (Für Euch) fordert eitel
en.
ist recht/ daß du vor dem
des 3. Abendmahls/
fastest?
ht? Denn (1) fasten und (2)
reiten ist eine feine äußerliche
h wirstu aber recht wür-
und wolgeschickt?
Glauben: Denn der ist recht
volgeschickt/ der den Glauben
Wort: Für euch gegeben und
Vergabung der Sünden.

28. Wer ist denn zum Gebrauch des
3. Abendmahls unwürdig und
ungeschickt?

Der den Worten des Herrn Christi nicht
glauben/ oder zweifelt/ (als wenn solche von
Gott nicht erfüllt werden sollten.)

29. Was erfordert denn das Wort:
Für euch?

Eitel gläubige Herzen/ (die sich ganz und gar
an Gottes Wort und Verheißung halten.)

Fünff-sacher Anhang

Zuden fünf Stücken des Catechismi:

I.

Wie man die Einfältigen
soll Beichten lehren.

1. Was ist die Beichte?

Die Beichte begreift zwey Stück in sich:
Eins/ daß man die Sünde bekenne: Das an-
dere/ daß man die Absolution oder Vergebung
vom Beichtiger empfahe/ als von Gott selbst/
und ja nicht daran zweifelt/ sondern feste
gläube/ die Sünde sey dadurch vergeben für
Gott im Himmel.

2. Welche Sünde soll man denn
Beichten?

Für Gott sol man aller Sünden sich schul-
dig

nicht die Un-
würdigen

bey ihrem
Unglauben.

lerne/ nach
diesem Un-
terricht/

was zur
Beichte ge-
höre/

Tulkošanas paņēmieni agrākos tekstos

metafrāze (*metaphrase*) — burtiska vārds pret vārdu tulkošana

1615 — ENCHIRIDION Der kleine Catechismus: Oder Christliche zucht für die gemeinen Pfarhern vnd Prediger auch Hausu_leer etc. Durch D.Martin. Luther. Nun aber aus dem Teudtschen in die Lieffländische Pawrsprach gebracht/ vnd von **Wort zu Wort/ wie so von D. M.L. gesetzt/** gefaßn werden.

parafrāze (*paraphrase*) — teksta pārveide citos vārdos nozīmes izskaidrošanai

imitācija (*imitation*) — brīvs teksta tuvinājums autora emocijām un nodomam

M.Luters «Apkārtrakstā par tulkošanu» (*Sendbrief vom Dolmetschen*, 1530): gramatikai nav jāvalda pār teksta jēgu, būtību.

Tulkošanas paņēmieni G.Dreseļa tekstā

1) Leksiskie aizguvumi

*Auff wie mancherley **Wiese** geschicht das Stehlen? — Us zeekahrtigu **Wiesu** noteek ta Sackfchana? (6).*

2) Kalkēšana

***durch** Ewangelium — **zaur** to Ewangelium aitzenayis (19), Welche werden hier **durch** Vater und Mutter verstanden? — Kattri tohp scheitan **Zaur** Tähwu und Maht faprafti? (4)
nicht heilig? — Ir tad Deewa Wahrds **nhefwähts**? (24)*

3) Burtisks tulkojums

*[d]ie Worte (1) **fo da ftehen** (45) — [t]ee Wahrdi / kattri **teitan ftahw** (49)*

***Wem zu gute** (..) — **Kam par labb** ir tas **fwähts** Wakkar=Ehdens eestahdiets? (45)*

Tulkošanas paņēmieni G.Dreseļa tekstā

4) Adaptācija

der Prediger — *aisto tas Baßnitzahs Kungs* ‘sprediķotājs, mācītājs’ (37)

unsere Eltern — *muhßu Tähwu / Maht* ,vecāki’ (3),

allen Creaturen — *wiffahm radditahm Leetahm* ,radības’ (10),

Catechismi — *Bährno=Mahzibahs* (1),

die heiligen Ewangelisten — *tee fwähti Mahzetayi* (44)

Tulkošanas paņēmieni G.Dreseļa tekstā

5) Mainīta vārdu secība

*nach seinem **Erbe oder Hause** stehen — pehtz sawu **Nammu jeb Manntu** twarrstam (8)*

*in allen Nöthen anruffen / betten / **loben und dancken** — wiffahs Bähdahs peefautzam / luhdsam / **teitzam und flaweyam** (2)*

6) Vārdšķiru maiņa

*Wenn **jemand** bey dem **selben** — Kad **zillwähks** py to (1) lahda (2)*

*(1) **förderlich** und (2) **dienstlich** sein — Manntu jeb Nammu pattureht (1) **palliedseht** und (2) **kallpoht** (8-9)*

Pirmie secinājumi (oktobrī)

Vieglāk pamanāmi ir tulkošanas paņēmieni, kas raksturīgi rakstu valodai (kalkētas konstrukcijas, vārdu secība teikumā, leksiskie aizguvumi, neadaptētas īpašvārdu formas)

Par runātās valodas klātbūtni liecinātu locījumu formu lietojums blakus acīmredzamai vācu valodas prievārdu konstrukcijai (*iekšan* vs. *Loc.*), kā arī verba divdabja formu lietojums vācu lietvārda vietā (*manis pieminēdami*)

Par runātās valodas elementu var uzskatīt deminutīvformu izmantošanu (*wenn unser Stündlein* — *kad muļļa Stundiņa* (34))

Atšķirības tekstā reizēm var norādīt uz «ekonomiskāku» runātās valodas stilu (sal. *Was hatten den GOtt den Herrn bewogen – Kapehtz*)

Vācu verbs/nomens: latviešu daļēji lokāmais divdabis

G.Dreseļa katehismā **19** reizes sastopamas daļēji lokāmā divdabja formas

(**14** lemmas: *atstāt, cerēt, dzīvot, iet, guēt, palauties, pieminēt, sacīt, sēdēt, stāvēt, vaidēt, žēlot*).

J.Brēvera tekstā:

- **4 reizes ir verbs** (+1x verbs -> cits divdabis)
- **16 reizes konstrukc. ar lietvārdu + prepoz.** (+1x -> cits divdabis)

Vācu verbs: latviešu valodas divdabis

*Wie soltu das Gebet sprechen? Entweder (1) **kniend**/ oder (2) **stehend**/ (3) **sitzend**/ (4) **liegend**/ (5) **gehend**/ wenns nur mit Anbacht geschicht.*

*Ka buhs tōw to Luhkschanu fatziet? Jeb (1) Zēļlohs meštams/ jeb (2) **stahwedams**/ (3) **fehdedams**/ (4) **ghulledams**/ (5) **eedams**/ kad tas tikkai no Širrdes und ar Šappraschanu noteek.) (57)*

stāvēt, sēdēt, gulēt, iet

Vācu lietvārds : latviešu daļēji lokāmais divdabis

- .. *mit aller Zuversicht* – *us viņu paļaudamees* (22, 23)
- *Ja/ nach der Hoffnung und das ist gewißlich war / (daß ich mich darauff **im** Leben und Sterben verlassen kan* (39) - *Ja / zārrādams / und tas ir teescham teeß / (ka es sōw us to **dfiewodams** und **mirrstams** palaištees warru.)* (41)
- .. *durch tägliche Reu und Buße* - *Ta siemo / ka tam wätzam Adamam eekschan mums ikdeenahs **Waidādami** und **Attstahdami** no **Grähkeem** buhs apfliezenatam tapt / und mirrt ar wisseem Grähkeem* (41)

Divdabis ar *-am-* blakus divdabim ar *-dam-*

(1) *kniend* – *Zellohß meftams* (57) un

(2) *im Leben und Sterben verlassen kan* (39) – *us to dšiewodams und mirrstams palaištees warru* (41)

– *ceļos mezdamiēs* parasti ir atgriezeniskā verba forma SENO korpusā.

– Divdabja forma *mirstams* tipiski Seno korpusā ir lietota atribūta funkcijā ar nozīmi ‘nāves’ (*mirstamā diena/ stunda/ miesa*) un ar nozīmi ‘mirstīgs’ *mirstams cilvēks/ cilvēciņš*. Pēdējā nozīme ir arī substantivizējusies: *mirstamie* ‘mirušie’. Leksēmas *mirstams* un *nemirstams* ir fiksēts arī Lettus vārdnīcā *sterblich* un *unsterblich* (Manc1638_L, 175B).

-am- un -dam-

- Būtu varējis apgalvot, ka *dzīve* ir временное состояние, tāpēc tuo izsaka ar apstākli "kad" - "dzīvuodams" (pašlaik), bet *nāve*, *nāvīgums* ir pastāvīga vērtība - tāpēc tuo izsaka ar apzīmāētāju "kāds" - "mirstams", resp "mirstīgs" (vienmāēr, pēc būtības) .

(c) A.Andronovs, 2022

als – ar Wahrdu

Als in der Summe / (dass ich alles übel kürzlich zusammen fasse.)

Iht ka ar weenu Wahrdu (und ihffe.) (34)

everita.andronova@lumii.lv